

ge osebne ali družinske neprilike. Kljub temu pa je najbrž vredno, da bi še poskusili najti Doklerjev rokopis prevoda Platonove Države.

dr. Valentin Kalan

SATIRIK IN NJEGOV VLADAR

Pogovor o odnosu med satiro in politiko
Klub Drama, 29. februarja 2000

Vsem skupaj dober večer. Najprej bi se rad v imenu organizatorja, študentske sekcije Društva za antične in humanistične študije, zahvalil obiskovalcem za tako številno udeležbo – reči moram, da smo presenečeni. Zahvaljujem se tudi obema gostoma, predvsem gospodu Petanu, ki si je danes z veliko dobre volje ukradel tričetrt ure, ker ga čakajo še volitve v Društvu pisateljev, tako da bo moral oditi prej, seveda pa tudi gospodu Senegačniku, asistentu na Oddelku za klasično filologijo. Dogodek smo si zamislili kot literarni večer, na katerem bi po recitaciji antičnih epigramov secirali odnos satirikov do aktualne oblasti; zaradi pisateljskih volitev bo najprej okrogla miza in šele nato recital. Običajen pristop k takšni temi je kronološki, zato bo prvo vprašanje namenjeno gospodu Senegačniku: kakšen je odnos do oblasti pri Marcijalu, ključnem antičnem epigramatiku?

Brane Senegačnik: Najprej lep pozdrav. Kar v redu je, da je najprej okrogla miza in šele potem recitacija; najprej post, potem pa užitki [smeh v dvo-rani]. Začel bom s kratkim uvodnim pojasnilom. Najavljen sem bil sicer kot klasični filolog, kar bi najbrž pomenilo, da bom o teh stvareh predaval, vendar ne bo tako: tukaj sem predvsem kot nekdo, ki se z literaturo ukvarja tudi sam, ki razmišlja o njej in o njeni vlogi v kulturi. Za to pa je do-

bro in aktualno ravno zastavljeno izhodišče, namreč Marcijalov odnos do oblasti. Marcijal po rodu ni bil iz Rima, kot veste vsi, ki študirate, bil je iz Hispanije in svojo pot si je moral v Rimu šele utreti. Zato je seveda razumljivo, da je moral kot nekdo brez pravega ozadja, kot nekdo, ki si je to ozadje šele ustvarjal, narediti marsikaj, kar mu ni bilo najljubše in kar mu tudi ni najbolj v čast; tako je bilo v vseh časih. Vprašanje o Marcijalu in njegovem odnosu do oblasti se najbrž zastavlja predvsem zaradi dejstva, da poznamo nekatere njegove epigrame, ki bi jih res lahko označili kot prilizovanje, *adulatio* – to so epigrami, naslovljeni na cesarja Domicijana. Kasneje, po smrti tega cesarja, jih je s pravim palinodičnim postopkom preklical, ko je pisal epigrame v čast drugim cesarjem in je v njih izrecno odganjal od sebe takoimenovane *blanditiae*, dobrikanja; zanje pravi, naj odidejo daleč od njega, med Parte, to se pravi na konec sveta. Tisto, kar je tukaj ključ oziroma kleč, če sem prav razumel to vprašanje, je vprašanje kredibilnosti avtorja, ki se obrne iz ene drže v popolnoma drugačno. Takó prilizovanje kot tudi obračanje po vetru, ki ima za cilj materialne in socialne koristi, je verjetno nekaj, kar v nobeni omikani evropski kulturi ni človeku v čast, ni cenjeno. To je gotovo. Vendar pa moramo imeti pri presojanju antičnega časa po mojem pred očmi širšo sliko tedanjih kulturnih in duhovnih razmer, vprašati se moramo po ustroju političnega življenja in politične zavesti v tistem času, preden iz svoje lastne izkušnje izrečemo splošno sodbo. Kot rečeno: ta širši politični okvir – pa ne samo politični, politično-kulturni in sploh duhovni okvir – je tisto, kar lahko zelo močno določa vrednost in držo posameznih del

in dejanj takratnih ljudi. Vprašamo se lahko, kaj je tisto, kar nas pri Marcijalu najbolj priteguje, zakaj ga danes beremo. Po mojem njegovi epigrami niso tiste vrste, da bi jih brali predvsem zaradi njihove politične vsebine, zaradi njihove politične moči. Mislim, da so te adulacije, ki jih najdemo pri njem, da so ti obrati nekaj, kar je v njegovem opusu pravzaprav relativno postranskega pomena. Zdi se mi, da so najbolj uspeli tisti njegovi epigrami, ki so uperjeni na splošne človeške lastnosti; te so večne, ponavljajo se v vseh časih in se zdijo neposredno smešne bralcu iz kateregakoli časa. Seveda pa je v zvezi s tem treba jasno poudariti, da bistvo humorističnega in epigramatičnega pisanja ni samo v tem, da se dogaja popolnoma odtrgano od nekega zgodovinskega časa in prostora, nasprotno, v tem primeru je to pisanje slabokrvno in neprepričljivo. Reči pa hočem, da pri Marcijalu cenimo predvsem njegovo pronicljivost in pa formalno izpiljenost; ti vedno znova vzbujata smeh. V tem pogledu je Marcijal mogoče malce problematično izhodišče za ocenjevanje odnosa do oblasti, čeprav je po drugi strani zelo dobro, da iz tega orisa razmer v antičnem svetu pogledamo v današnji svet, ki pa je po mojem v celi vrsti stvari vendarle zelo drugačen. Ampak kaj več o tem v nadaljevanju.

To je bil pogled na Marcijala; kaj pa ljudje, ki se s satiro ukvarjajo danes? Ali je mogoče nekoga obravnavati kot kredibilnega, če ugotovimo, da je v nekih ozirih resda kritičen do svojih sodobnikov, hkrati pa se uklanja oblasti? Poznamo kritike, predvsem med filozofi, ki to zanikajo; celo umu takšnega formata, kot je bil Heidegger, odrejajo kredibilnost zaradi njegovega odnosa do nacizma. Jaspers nekje pravi, da ni filozofija, za katero ne stoji kon-

sistentna življenjska drža, vredna nič. Zdad pa vprašanje: ali je literarni angažma, kot je končno tudi pisanje epigramov ali kakršnekoli satire, sploh kaj vreden, če vidimo, da pri nekem elementu zašepa – mogoče ravno pri najbolj ključnem elementu, pri tistem, kar je najbolj potrebno kritike?

Žarko Petan: Poglejte, jaz seveda nisem teoretik, kot je kolega Senegačnik, s tem se ukvarjam bolj praktično. Zelo zanimivo je bilo to, kar je povedal – kako je Marcijal prihajal od drugod in kako je v Rim prišel z nekim drugim načinom življenja. Moram povedati, da sem imel tudi jaz to srečo, da sem v Slovenijo prvič prišel šele po vojni, leta petinštirideset. Sicer sem Slovenec, moja starša sta oba Slovence, živeli smo na Hrvaškem, potem smo se pa dvainštiridesetega leta preselili v Italijo in tam živeli do konca vojne. Povedal bom, zakaj je ta predzgodba v tem primeru pomembna. Tam sem kmalu postal član neke antifašistične organizacije, ki se je imenovala *Gioventù antifascista Triestina*, v kateri skoraj ni bilo Slovencev – živel sem v takem delu mesta, kjer je manj Slovencev – in v kateri niso bili samo levičarji; med drugim so bili tudi katoliki, kar je bilo za italijanske partizane običajno. Tam smo imeli zelo odprto debato. To ni bila velika reč, po cesti smo metali plakate in pisali parole, ni bilo kakšne oborožene vstaje ali kaj takega, pa tudi zelo malo nas je bilo, v starosti od petnajst do kvečjemu sedemnajst let. Praksa, ki sem se je tam navzel, je bila zelo odprta, kot se vidi iz neke anekdote, ki se je zgodila kasneje. Čez več kot deset let sem v Gorici nastopil na nekem srečanju *Mittleuropa*, srednje Evrope. Tam je nekdo prevajal v slovenščino. Ta prevajalec je nato prišel k meni in

rekel: »Jaz sem sin tega in tega, ki je bil z vami v tej organizaciji.« Ko je bilo tega pogovora konec, sem mu rekel: »Pozdravi gospoda očeta.« In on je rekel: »Ne, tega ne bom naredil. Vidva z mojim očetom nista bila gospod in gospod, bila sta tovariša, v tem plemenitem, žlahtnem pomenu te besede.« Toliko za ilustracijo, kakšna organizacija je to bila.

Iz tega ambienta sem se vrnil v Maribor, ne takoj maja, ampak nekoliko pozneje, jeseni. Ko so v Mariboru videli, da prihajam iz Italije kot član te organizacije, celo kot član vodstva, so me avtomatično vključili v SKOJ, se pravi v komunistično organizacijo. In v kratkem času sem ugotovil, da to ni organizacija po moji meri. Tam ni bilo svobodne diskusije, bila je prisila, bile so neke parole, skratka način, ki mi nikakor ni ustrezal, in po treh mesecih sem šel k sekretarju, moram povedati, da je še danes moj prijatelj, in sem mu rekel, da iz te organizacije izstopam. On mi je rekel: »Menda ne boš izstopil, če boš izstopil, si si zapravil kariero, to ne gre.« Rekel sem mu, da ne morem ostati, ker se ne počutim dobro, ker to ni moj ambient. Tako sva diskutirala kakšno uro, potem pa je rekel: »Veš kaj, jaz te bom iz organizacije vrgel, to bo bolje, ker ne boš kriv ti.« In potem se je to res zgodilo. Od takrat sem bil vedno nek *autsajder* in kot tak sem bil seveda kredibilen, kar se satire tiče. V takih sistemih kot je bil komunistični, so kredibilni vedno *autsajderji*, ne pa tisti, ki so del oblasti – kakršnekoli, tudi kulturne. Se pravi, da sem na ta način imel neko kredibilnost – mogoče celo večjo kredibilnost izven Jugoslavije kot v Jugoslaviji. Čeprav je bila po tej plati satira precej liberalizirana že prej, zelo čudno. Urednike se je dalo prinesiti okrog z majhnimi ukanami

in triki – uredniki so bili namreč tisti, ki so držali roko nad časopisom, ne funkcionarji na najvišjem nivoju. Urednik je nekaj natisnil in to je šlo ven, potem se je bilo že prepozno razburjati. Iznašel sem nekakšen trik. Pisal sem aforizme, povedal bom, zakaj sem se jih lotil, in spominjam se, da sem vedno napisal deset, dvajset aforizmov in jih nesel uredniku. On jih je prebral, vzel svinčnik in jih kakšnih pet prečrtal. Še sam ni vedel, po kakšnem kriteriju; preprosto moral jih je prečrtati, zato da je lahko rekel, vidite, saj pazim na to, kaj izhaja v časopisu, jaz sem tisto sito. Ponavadi niti ni prečrtal tistih, ki bi jih po mojem mnenju moral. Kakorkoli, jaz sem tistih pet aforizmov vzel, jih odnesel domov, napisal zraven še petnajst novih in vse skupaj nesel drugemu uredniku. Ta je spet vzel svinčnik, jih spet prečrtal tistih pet, šest, ampak drugih, tako da sem na koncu koncev vendarle spravil vse aforizme do objave. Danes se to sliši kot anekdota, ampak takšne ukane so dostikrat pomagale pri objavi nekaterih stvari, ki sicer niso bile objavljive.

Povedati pa moram še nekaj: kot avtor sem zelo težko vnaprej uganil, kateri aforizem, epigram ali krajše literarno delo satiričnega ali političnega značaja utegne oblast vznemiriti. Spominjam se, da so okrog leta osemindesetdeset, ko je začela delovati televizija, povabili Menarta in mene za novo leto tja. Novo leto je bil čas, ko so satiriki živeli: hodili smo iz Ljubljane, dol do Skopja, ker so rekli, da mora biti za novo leto nekaj zabavnega. Ista kolona ljudi je hodila po vseh jugoslovanskih centrih in brala satirične pesmi – ampak samo takrat, v tistem novoletnem terminu. Tako sva z Menartom brala na televiziji, on je bral neke svoje pesmi, to so bili *Časo-*

pisni stih, ki so delno tudi satirični, jaz pa aforizme. Tri aforizme sem prebral – in kaj se je zgodilo? Urednika so vrgli z njegovega položaja. Zakaj? Ker je dovolil objavo treh aforizmov. Verjemite mi, da tega nisem pričakoval, uredniku nisem hotel delati težav. Dveh od tistih aforizmov se še danes spomnim: *Vprašali so me, zakaj pišem. Odgovoril sem, da zato, ker se s peresom ne da streljati.* In drugi: *Sprašujem se, če tovariši, ki nas peljejo v komunizem, dobivajo tudi plačano kilometrino.* To je bil ta veliki hec; njega so vrgli s položaja, meni so za nekaj let prepovedali pisanje za radio in za televizijo – to je bil tak ukrep, zelo hud, vendar običajen za tiste čase. Če se ti to velikokrat zgodi in če živiš od tega – jaz sem imel srečo, da sem delal tudi druge stvari – potem prekleto premisliš, preden napišeš kaj bolj ostrega. To je le neka prisila, neka peza nad tabo. Vendar pa je država – na nek način, poudarjam – ustvarjala atmosfero, ki je bila za aforizme ugodna; ko se je pri nas zgodila ta demokratizacija, leta devetdeset, sem se sam ustrašil, da ne bom mogel več pisati. Kmalu sem ugotovil, da to ni res, da je skoraj tako kot prej, tako da lahko, hvala Bogu, pišem še naprej in dokler mi bo šlo, bom še pisal.

Država takega tipa torej ustvarja pogoje za satiro, hkrati pa tej satiri onemogoča, da bi nastajala, ali pa ji to omogoča le izjemoma: takrat so bile recimo aktualne satire na račun premagancev. Sam seveda globoko spoštujem Ježka, tudi poznal sem ga leta in leta, vendar je bil Ježek humorist te sorte. Leta petinštirideset je napisal pesmico: *Cinca Marinca, ta pa ni taprav', za usak'ga klinca ne delamo ustav.* Tolkel je torej tiste, ki niso bili na oblasti. Bil je zelo duhovit, bil je vse, kar hočete, ampak na nek način je da-

jal podporo tej oblasti, nevede ali kakorkoli že. Povedati hočem tole: oblast je s satiro vedno v nekem spopadu. Satirik hoče napisati čim več, hkrati pa ostati živ, oblast pa hoče, da je napisanega čim manj in da je zanjo čim manj boleče. Hkrati pa satira oblast tudi spodbuja, da bi bila boljša; ljudje na koncu koncev vendarle berejo in se tega zavedajo. Moji aforizmi so veliko izhajali v inozemstvu in neki ameriški ocenjevalec, velik strokovnjak za aforizme, je rekel, da je najboljša slika socializma mojih šest knjig, ki so izšle v Nemčiji. Tudi po terminih, kaj se je kdaj zgodilo. Rekel je, da je na podlagi teh knjig lahko ugotovil, kaj se je v tistem času dogajalo v Jugoslaviji.

To je dovolj izjemno; za drugo literaturo tega ne morete trditi, niti malo ne, razen mogoče v res izjemnih primerih ljudi, ki niso bili poklicni pisatelji. Dva moram omeniti, vedno ju omenjam. Eden je bil – začudili se boste – narodni heroj Daki, ki je napisal svoje spomine, izjemno zanimive; pa ne sam, kot sem slišal, mu jih je nekdo pomagal pisati. Njegovi spomini z zelo značilnim naslovom *Najboljši so padli* so najbolj objektivna podoba medvojnega dogajanja, veliko objektivnejša od tega, kar so pisali pozneje. Tudi drugi pravzaprav ni bil pisatelj, bil je preprost kmet, vendar dober pisatelj, namreč Matevž Hace, brat znamenitega Haceta, mednarodno znanega razbojnika, edinega razbojnika tistega časa. No, on je bil daleč od razbojništva, bil je zelo resen človek. V partizanih je bil komisar in je napisal knjigo spominov z naslovom *Spomini političnega komisarja*. To je druga taka knjiga, ki je kar naenkrat pokazala zobe – in to celo s strani političnega komisarja, udeleženca, kar je dalo tem spominom še veliko večji pomen.

Tole vprašanje bo nekoliko bolj osebno. Kar je povedal gospod Petan, zelo spominja na znani Tacitov stavek – pri nas je znan prav iz filma, v katerem je igral ravnokar omenjeni Ježek, – na stavek, ki pravi, da je redka sreča časov, ko je človeku dovoljeno misliti to, kar hoče, in povedati to, kar misli. Mogoče je v tem bistvena razlika med epigrami, ki jih piše gospod Senegačnik, in aforizmi, ki jih piše gospod Petan. Aforizmi so splošni, po njihovi naravi ni v njih nikoli oseb z imeni in priimki, medtem ko so osebe v epigramih zelo prepoznavne. Je to posledica različnosti generacij, različne sreče časov, v katerih sta rojena, ali pa obstaja tudi kakšen drug, bolj programski razlog za takšno odločitev?

Brane Senegačnik: No, ne vem, če se mene sploh sme primerjati z gospodom Petanom, ampak tu gre najbrž za čisto načelno stvar. Pri meni ne gre toliko za program; razlog, da sem se odločil za takšno naslavljanje epigramov po osebah, je zelo preprost. Nekeč sem napisal neki esej, kot uvodnik v Novo revijo, kjer nisem uporabljal nobenih imen, a sem namesto njih vstavil po svojem prepričanju dovolj jasne perifraze za ljudi iz slovenske kulture. To sem potem dal uredniku in se z njim pogovarjal: bil je zelo vesel in navdušen, nato pa me je povprašal po nekaterih osebah iz tistega spisa, če je to to, in je seveda imenoval neke popolnoma druge osebe. Takrat sem videl, da je bolje, da epigrame pišem direktno apostrofiranim posameznikom, kot pa da bi ustvarjal neki sum, ki bi potem zadel nedolžne ljudi. Seveda pa ne mislim, to sem že večkrat javno poudaril, da je nek epigram bodica, ki bi zares letela *ad personam* – torej na človeka z njegovim moralnim dostojanstvom; leti predvsem na tisto, po čemer je ta oseba prepoznavna in dejavna v javnem

prostoru. Zadeva torej njeno dejavnost – in to velja za vse, kar sem napisal, – ampak drugače kot z izrecnim omenjanjem njenega imena se tega ne da narediti.

Tukaj je še drug, čisto konkreten razlog: pesniku, ki se vsaj nekoliko rad igra z jezikom, prihajajo asociacije tudi ob priimkih in imenih. Asociacije se porodijo tudi na rimo in če pišeš epigrame, potem skušaš naklepati nekaj po tem kopitu. Res je pa to, da je danes čas, v katerem je svoboda izražanja relativno velika in ko se praktično lahko napiše vse, kar se hoče, in ko se lahko misli, kar se hoče. Po mojem je bolj pereče drugo vprašanje: ali sploh obstaja posebna želja po tem, da bi se mislilo, da bi se pisalo, da bi se bralo. Da bi se namreč mislilo, bralo in pisalo kritično, to je po mojem mnenju tisto, kar je tukaj hujši problem.

Isto vprašanje leti seveda na vas, gospod Petan. Tik pred začetkom večera ste v pogovoru omenili Aristofana; ravno Aristofan je politike svojega časa napadal zelo direktno, zelo osebno. Kako to, da ob vsem svojem občudovanju do Aristofana v svojih aforizmih ubirate pousem drug pristop?

Žarko Petan: No ja, najbrž me je izkušnja izučila, da to ni dobro in prijetno [*smeh v dvorani*]. Čeprav to ni čisto res; strinjam se, seveda, da je pomembna stvar, ne pa človek, ki to stvar naredi, tudi če je najslabša. Opozarjati je treba na to, na nek pojav, ki je negativen. Res pa je, da za tem pojavom stoji tudi oseba, ki je negativna, in res prihajajo zdaj v literaturo tudi osebe v tem negativnem smislu, ampak ne politiki. Zdaj imamo primer z mladim kolegom, ki si je nakopal težbo, ker je v neki knjigi napadel nekega policaja, če sem prav razumel, ki

pa ga sploh ni mislil napasti. Imamo torej nevarnost, da se nekateri v knjigah prepoznajo. Na podlagi tega seveda lahko sprožijo proces in kaže, da so sodišča vendarle naklonjena tudi obsojanju takih primerov, čeprav je to smešen način. Prebral sem neko anekdoto, ki pa je menda resnična: znameniti Pirandello, ki sicer ni bil satirik, bil je pa dober pisatelj, je imel prav tako težave s tem. Nekdo ga je tožil, češ da ga je upodobil v neki osebi v eni svojih iger. Pirandello se je na sodišču branil z besedami: »Oprostite, ampak moja oseba je bolj živa, kot ste vi. Moja oseba bo živela še sto let, vi pa boste umrli čez pet, deset let, če prav presojam po vaši starosti. Se pravi, da ste vi okradli mojo osebo, ne pa moja oseba vas.« To je tak preobrat, ampak tudi v tem je nekaj resnice. Dogaja se torej to, da prihaja do težav na privatnem nivoju, kar se tiče pisanja. Ampak tudi sicer proti tem, ki niso *personae gratae*, kot bi rekli, ko smo že na tem latinskem področju. – Veste, jaz nisem latinec, v življenju nisem delal nobenega izpita. Nekoč sem se vpisal na jus, z ekonomije, in če nisi imel treh let latinščine, si moral delati diferencialni izpit; jaz sem imel latinščino samo eno leto. Tam je bil znameniti profesor Korošec; jaz sem šel k njemu, rekel sem, da bi rad delal izpit, vmes pa sem v pogovoru natresel kakih deset najbolj znanih latinskih pregovorov, kot je recimo *hic Rhodus, hic salta*. Korošec mi je rekel: »Kolega, vam pa sploh ni treba hoditi na izpit, dajte mi indeks,« in se mi je podpisal [*smeh*]. Res pa je seveda, da tu še neka druga stvar. Satira potrebuje neko vzdušje, potrebuje mlade ljudi: jaz sem danes izjemno zadovoljen, prvič sem se soočil s toliko mladimi poslušalci, teh večerov se navadno udeležuje srednja

generacija – čeprav bi morali biti mladi najbrž najbolj odprti za satiro, kajti satira je namenjena mladim ljudem. Ne tistim, ki jih biča, ampak mladim, da jim pokaže, kakšni ne bi smeli biti čez deset let. To je namen satire, kot ga vidim sam. Mogoče boste rekli, da je to jalov posel, ampak kot kaže, mene še vedno veseli.

Kot smo slišali, danes bolj kot česa drugega primanjkuje prave želje po razmišljanju. Pred seboj imamo epigrame, ki so očitno preživeli tisočletja in ki se jim ljudje še vedno smejiyo. Kako bi v tej luči presodili produkcijo teh današnjih ljudi, ki se jim ne da misliti? Kaj bi rekli na nivo humorja in satire v slovenskem prostoru v devetdesetih? Kakšna bo žetev, ko bo šel aktualistični ton v pozabo in bo ostal samo še čas, ki je, kot vemo, pravičen sodnik?

Brane Senegačnik: Reči moram, da tega ne spremljam ravno nadrobno. Povedal bom nekaj bolj površnih opazk in se za spremembo skušal izogniti imenom; *nomina sunt odiosa*. Če izvzamemo zgolj literaturo in upoštevamo tudi govorjeno besedo na radiu in televiziji, vidim – kot površen opazovalec, nisem kak velik gledalec televizije – vidim, da je zelo veliko nekih oddaj, ki so tempirane na to, da bi bile humoristične, ki naj bi imele v sebi tudi neke satirične značilnosti, ki naj bi se norčevale iz političnih osebnosti, iz osebnosti v kulturi in tako naprej. Zdi se mi, da je vse to sicer narejeno v nekakšni težnji po objektivnosti, udarjati skuša na vse strani, če skeče prešteješ po vrsti. Če pa pogledaš na ostrino teh skečev, na njihovo poantiranost, na mesto, ki ga imajo v teh oddajah, je pa stvar popolnoma drugačna. Po vrhu gre pa še za to – pa naj gre pri tem za stvari, ki se jim tudi sam rad smejim, kot je recimo

Rolanje po sceni v Mladini, ali pa take, ki se jim smejim manj rad ali pa se jim sploh ne morem smejati – da gre pri vseh za neko zlagano ali pa napačno distanco, ki je bližje tistemu, kar Jančar imenuje cinična distanca. Za vse akterje, ki se pojavljajo, ne glede na njihovo preteklost, ne glede na njihov dejanski pomen in delovanje v javnem prostoru, se namreč uporablja ista stopnja kritičnosti. Ta je seveda načeloma absolutno potrebna in jo je potrebno aplicirati na vse strani. Treba paje upoštevati tisto, kar sem prej omenil, namreč širšo sliko duhovno-kulturnih razmer, korenine pojavov in jasno tudi tisto, kar v resnici dobro ve vsakdo, ki to hoče: kje so resnično skoncentrirani centri socialne in ekonomske moči, ki pri nas po relativno dobro zakamufliranih kanalih v resnici napajajo in gonijo kulturo naprej. Tu sem osebno malo razočaran nad temi napol satiričnimi oddajami in pa besedili, ki jih srečujemo v našem prostoru. Moram pa čisto iskreno reči – pa ne zato, ker je pač tukaj prisoten gospod Petan, – da se vedno, kadar preberem njegove aforizme, vsaj enemu tudi smejim [*smeh v dvorani*].

Žarko Petan: To je dovolj [*spet smeh*].

Brane Senegačnik: Namreč vsakokrat.

Žarko Petan: Če se lahko vključim: nekaj časa sem bil generalni direktor RTV in sem si zelo prizadeval za to, da bi tudi na tem področju vladalo neko ravnotežje. Skoraj vse satirične oddaje, če smo jih sploh imeli, od Moped šova in takšnih naprej, so bile namreč usmerjene proti takoimenovanim desničarjem. Tudi desničarji zaslužijo kritiko, gotovo, tudi Cerkev, gotovo, ampak ne samo oni. Najti pa nisem mogel niti ene skupine, pri ka-

teri bi šla satira na račun oblasti; desničarji so namreč ponavadi vedno v opoziciji, oblast je pa leva, vsaj pri nas, kot kaže petdesetletna praksa. Satira, ki ne gre na oblast, seveda ni prava satira. To sem govoril tudi novinarjem; z novinarji sem imel drugačen odnos, z njimi sem trideset let skupaj delal, veliko sem pisal za radio, za televizijo ne, ker mi po tistih aforizmih niso dovolili. Takole sem jim razlagal: »Biti morate objektivni, če pa že ne gre drugače, morate biti malo pristranski v korist opozicije, neglede na to, kdo je v opoziciji. Opozicija namreč nima moči, da bi karkoli naredila, zato težko dela napake, ki bi bile povezane z državo. Tu smo že na majem nivoju.« To je pravi pristop za časopise. Tega mi seveda nismo imeli nikoli in tega še dandanes nimamo. Ko sem to službo prevzemal, sem odšel na potovanje po Evropi in spraševal, kako je s to rečjo v zahodnih državah. In glavni urednik bavarskega radia, dr. Friedl, mi je rekel takole – tu govorim o časopisnih stvarih, o novinarjih, zelo podobno pa jasno velja tudi za satiro: »Za vsak pomemben dogodek imam dva komentatorja. Za svoje komentatorje namreč vem, kako so politično usmerjeni: ta je za socialiste, torej za socialdemokrate, ta pa za CDU, za krščansko stranko. Za vsak dogodek damo dva in vsak komentira s svojega stališča. Na podlagi tega lahko gledalec ali poslušalec oceni in vzame tisto, kar mu je bližje.« Takrat sem rekel, da je to praksa, ki bi jo kazalo tukaj uveljaviti. Ampak veste, tudi novinarji so ljudje in tudi oni radi napredujejo, iz novinarja v urednika, direktorja in tako naprej; zato gledajo, kako se njihovo pisanje ocenjuje. Zato je seveda težko dobiti novinarja, ki je zelo korajžen. Brez korajže pa seveda ni novinarja in tudi satirika ne.

Zanimivo, da ste to omenili. Spominjam se, da je bila pred kratkim, mogoče pred par meseci, na televiziji okrogla miza, kjer ste govorili prav isto ...

Žarko Petan: Veste, jaz govorim isto že štirideset let [smeh].

... in vaš sogovornik, humorist, se je na tisti okrogli mizi na začetku neprestano šalil, ko pa ste začeli govoriti o tej etični pristranskosti zahodnih novinarjev, je bilo šale v hipu konec. Obraz se mu je zmračil, živočno je začel govoriti o tem, da si ne pušči vzeti pravice, da tolče po opoziciji vsaj tako močno kot po oblasti. Prizor je bil bolj kot za navadnega gledalca zanimiv za psihologa, navezal pa bi ga rad na naslednje vprašanje: ali je pri nas v krogih, ki se ukvarjajo s satiro, sploh še prisotna kakšna objektivnost, ali pa smo priče le še odkritim povezavam, kjer se točno ve, za koga kdo dela in na čigavi strani je kdo?

Žarko Petan: Ja, za nekatere se ve zelo natančno, vsaj jaz vem, ker sem pač že toliko let v tem poslu. Za druge seveda manj, težko je generalizirati, na to vprašanje je težko konkretno odgovoriti. To je stvar vsakega posameznika, isto je pri novinarjih. To vprašanje bom spet navezal na novinarje, ker je situacija popolnoma ista. Ko sem govoril o tem, da morajo biti novinarji kritični, in to do vseh enako, sem rekel: »Poslušajte, ljudje vendarle niso neumni! Ljudje vas gledajo in presojujejo, če govorite resnico – ne samo po besedah, po mimiki, po izrazu na obrazu.« Malo sem obseden od teatra, zato veliko spremljam mimiko. Po drugi strani pa moram reči, da je v tej smeri tudi publika popolnoma nevezgojena. Povedal bom primer: v času, ko sem bil na RTV, so me veliko vabili na okroglo mizo. Na žalost ne na take, študentske, ampak na strankar-

ske, tako da sem bil pri vseh strankah, od levih do desnih. Gospa Kožuhova, ki je bila znamenita levičarka, ki se je zavzemala za marsikaj pozitivnega, kot se spominjate, me je nekoč poslušala, ko sem bil pri njih, pri Združeni listi, in je rekla: »Petan, nikoli vas nisem poslušala, ampak ko bi vas prej poslušala, bi bila vedno na vaši strani.« Ko sem bil pa pri neki drugi stranki, me je nek poslušalec popolnoma resno vprašal: »Poslušajte, zakaj pa ta in ta napovedovalka,« – ki je bila zelo korektna in profesionalna, – »vsakič, ko omeni našo stranko, dela z roko neko tako gesto.« Mislim sem, da sanjam, vprašal sem ga, če misli resno, pa je. »Pazite,« sem mu rekel, »jaz jo poslušam, še vseč mi je zraven, zelo rad jo poslušam, ampak tega sploh nisem opazil.« In veste, kaj sem pozneje ugotovil, ko sem kontroliral, kako ljudje komentirajo kakšno stvar na televiziji? O isti stvari boste dobili diametralno nasprotno razlago. Recimo zdaj, ko je kolegica Makarovič zavrnila tisto nagrado in ni nič povedala, zakaj: ljudje si to razlagajo popolnoma različno. Ljudje si torej vnaprej ustvarijo v glavi neke modele – kakorkoli, na podlagi prejšnjega režima ali kako drugače, – na podlagi teh modelov pa potem presojujejo vnaprej in niso odprti za nobeno novo stvar. Gre seveda za mojo generacijo; mladi bi morali biti pred tem imuni. Upam, da so. Nikar se ne pustite pokvariti v tej smeri. Do vsake stvari morate imeti pristen odnos, presojevati morate po lastni praksi. Praksa je edini kriterij, ki v tem življenju nekaj velja. Ne pustite se zapeljati nekim avtoritetam, ki vam bojo razlagale vnaprej. Vidite, satira tudi malo pridiga, sem začel že pridigati. Upam, da sem odgovoril. Kar ste povedali, je točno, zelo točno – dá se ugotoviti. In to je v redu. Nič hudega

ni, če je kdo politično usmerjen, to je njegova pravica, to je demokracija. Vendar ne samo on, do besede mora pustiti tudi drugemu, ki je drugače usmerjen. Poleg tega ne sme biti nikoli žaljiv. To je bistveno, satira mora biti ostra, ne pa žaljiva. Če nekomu rečete, da je idiot, to še ni satira. Povedati morate, da je idiot, ampak z drugimi besedami.

Pogovarjal se je David Movrin.

GAJ VALERIJ KATUL

Izbral in uredil *Marko Marinčič*. Prevedli *Kajetan Gantar, Nada Grošelj, Ivan Hribovšek, Jelena Isak, Marko Marinčič, David Movrin, Fran Omerza, Ana Premk, Gregor Pobežin in Jože Šmit*. Založba *Mladinska knjiga*, zbirka *Mojstri lirike*. 208 strani, 4.940 tolarjev.

Najbolj vesela novica v zvezi z novim slovenskim Katulom je njegova dvojezičnost; na sodih straneh *lične nove knjižnice* so pesmi natisnjene v latinškem izvorniku, na lihih v slovenskem prevodu. Gledano skozi prizmo klasične filologije so s to izdajo *Mojstri lirike* postali dokaj dober približek resni dvojezični zbirki, ki ponuja bralcu prevode hkrati z izvornikom. Zbirki, kakršno ima angleščina s svojo *Loeb Classical Library* že skoraj stoletje, hrvaščina pa s svojo biblioteko *Latina & Graeca* že dobri dve desetletji. *Mutatis mutandis*, jasno, po eni strani je slovenski poskus omejen le na liriko, po drugi pa ni omejen le na latinščino in grščino; v drugem letniku so tako poleg Katula izšli še Poe, Verlaine, Trakl in Borges. Prava slovenska ustreznica omenjenih serij bo očitno vzniknila šele s prodorom elektron-

ske knjige, ko bo vsakemu antičnemu avtorju mogoče brez upoštevanja vrednih dodatnih stroškov prilepiti tudi grški ali latinski tekst – vendar samo na bralčevo izrecno željo, tako da se izdajatelju ne bo treba bati manjše poljudnosti in z njo povezane manjše naklade. A zaenkrat je tudi *vrabec v roki* dovolj dober razlog za zadovoljstvo; končno je tudi v eni slovenskih založb vzpostavljen prostor, kjer izvirnik ob prevodu nastopa povsem samoumevno in kjer lahko na dvojezično objavo upajo tudi manj energični prevajalci, ki sicer nimajo pravega potrpljenja za prijateljsko prepričevanje urednikov o smiselnosti jezikovnega prosvetljevanja (bolj zagnanim je to uspelo tudi že kdaj prej). Uredniku očitno ne manjka posluha za klasične avtorje, prevajalcem pa zagotovo ne besedil. Marcijalov konjunktiv zato lahko mirno spremenimo v indikativ: *sunt Maecenates, non derunt, Flacce, Marones!*

Druga lastnost, zaradi katere je knjiga vredna posebne pozornosti, je njena simbolna razsežnost. Izšla je tik pred lanskimi decembrskimi prazniki, v dneh, ko se je iztekalo dvajseto stoletje. *Konec tisočletja* je tako tudi na področju klasične filologije prinesel *račun stoletja*; težko bi našli boljši izraz za seznam prevajalcev, tako močno nabit z zgodovino kot zgornji, vsaj za bralca, ki skuša za golimi imeni uzreti tudi ljudi in njihov čas. Kdo vse je novemu Katulu posodil svoja usta? *Fran Omerza*, zastopnik generacije, ki je na začetku stoletja s svojim trdim delom po takratnih klasičnih gimnazijah postavljala temelje današnjim prevodom in ki ji gre zato zasluga za *dimidium facti*. *Ivan Hribovšek*, predstavnik *izgubljene generacije* študentov klasičnih jezikov, ki jih je sredi stoletja brez sleherne krivde zatolklja ta ali